

קשר למחקר

עבודות תזה לתואר שני

שיח העדות של "שוברים שתיקה": בין מחאה אקטיביסטית לכינון זיכרון נגדי

נמרוד שביט

בהנחיית פרופ' תמר כתריאל, החוג לתקשורת, אוניברסיטת חיפה, 2009.

העבודה עוסקת בשאלת האופן שבו פרטים וקבוצות מבטאים את התנגדותם לדפוסי תרבות הגמוניים, ובמיוחד לדפוסי שתיקה והשתקה בהקשר ההיסטורי שבו הם חיים ופועלים. העבודה מתמקדת בארגון "שוברים שתיקה" שהחל את פעילותו באביב 2004 והתמסד כסוכן תקשורת המעלה לדיון נוקב את חוויית השירות של חיילי צה"ל בשטחים ואת הבעיות הרגשיות והמוסריות הכרוכות בה. בפועל הארגון עוסק בפרויקט תיעודי-אקטיביסטי שמהותו איסוף, הפצה והצגה של "זיכרונות כיבוש" בקרב חיילי צה"ל המשרתים בשטחים.

המחקר עשה שימוש במסגרת התאורטית של חקר הזיכרון הקולקטיבי וביקש לראות בארגון "שוברים שתיקה" "סוכן זיכרון נגדי" הקורא תיגר על סיפור הזיכרון הלאומי הדומיננטי בציבור הישראלי מבחינה מתודולוגית. שיטת המחקר שילבה שיטות אתנוגרפיות מקובלות של תצפית משתתפת, ראיונות וניתוח טקסטואלי. מבחינה אנליטית היא שילבה שלוש מסגרות ניתוח: הגישה הנרטיבית, הגישה האתנוגרפית וגישת חקר השיח.

הניתוח בפרק הראשון בוחן את היבטי התוכן והפעולה של סיפור הזיכרון הנגדי, תוך שימת לב הן ל"דיאלוג ההיסטורי" שהוא מקיים עם מסורת סיפורי המלחמה האנטי-מיליטריסטיים, המוטמעת בתצורה הנוכחית של סיפור הזיכרון הלאומי הדומיננטי, והן

ל"דיאלוג החווייתי" שקושר בין חוויות החיים הייחודיות של חברי הארגון, לבין הקולקטיב הלאומי. ממצאי הניתוח מראים כי סיפור הזיכרון הנגדי של "שוברים שתיקה" מאורגן על בסיס קו עלילה המחבר סיפור חוויה בין-סובייקטיבית של "מסע השחתה מוסרית" כההליך של "דה-הומניזציה", עם הייצוגים של פעולת הסיפור כאקט של "רה-הומניזציה". הניתוח בפרק השני בוחן את שרשרת תהליכי תיווך המשמעות שדרכה מופק הסיפור ומופץ, ואת ההיבטים של שיח העדות שעליו הוא מושתת. ממצאי הניתוח מראים כיצד גיבשו לעצמם חברי הארגון תפקיד חברתי כמו-עיתונאי, וביססו מנגנון תקשורת המוסדר באמצעות שרשרת תהליכים שראשיתה בהפקת זיכרונות אוטוביוגרפיים מציבור חיילי הכיבוש, וסיומה בהפצת גירסת זיכרון קולקטיבי ברבים. החוליה הראשונה בשרשרת היא "ראיונות-עדות", המשלבים את ז'נר התחקיר העיתונאי, המבוסס על "מערך עדות אובייקטיבית", עם ז'נר "שיחת הווידוי", המבוסס על "מערך עדות מוסרית-מצפונית". החוליה השנייה בשרשרת מבוססת על תהליך עריכת ראיונות העדות המוקלטים והפיכתו לצ'בר של קטעי עדות המייצגים חלקים נבחרים של שיח העדות המופק בראיונות. קטעי עדות אלה, המשמשים תשתית לשיח של סיפור הזיכרון הנגדי, נשזרים למארג טקסטואלי בשלוש צורות ז'נריות עיקריות: ז'נר העדות האובייקטיבית המשמש לביסוס ערך האמת העובדתית של הסיפור, ז'נר הווידוי המצפוני המבסס את המשמעות המוסרית של הסיפור מתוך העלאת קול של האשמה עצמית וציבורית, וז'נר המחאה הפוליטית המעבה את הקול הביקורתי של מחאה ציבורית הניתנת בנימה אישית. החוליה השלישית בשרשרת מבוססת על הפצת סיפור הזיכרון הנגדי באחת מארבע צורות קבועות, המשלבות בין מערכי תיווך של תקשורת בינאישית, הכוללים הרצאות וסרורים לחברון, לבין מערכי תיווך של תקשורת המונים, הכוללים קובצי עדויות ואתר אינטרנט. מערכים אלה מבטאים את סיפור הזיכרון הנגדי במגוון צורות המשלבות בין סיפור-ציבורי, שנרקם מריבוי קולות אנונימיים, לבין סיפור מסגרת אישי המדגיש את חוויותיהם של דוברי הארגון.

כל מערכי התקשורת מדגישים את פעולת הזיכרון האקטיביסטית ומבטאים את שיח הפרהסיה כשיח אמת באופנים שונים, הנעים בין

העיתונאים ראו עצמם כנציגי העם היהודי, המדווחים לעם על אירוע לאומי שגבולותיו חורגים הרבה מעבר לכך הדשא. בשנות השישים והשבעים עמדו היבטים מקצועיים במרכז הנרטיב. העיתונאים לא הסתפקו עוד בקיום המשחקים כדי להשמיע הצהרות פטריוטיות, ודרשו הישגים ספורטיביים ממשיים. זיקתם של העיתונאים למסד נחלשה והם החלו לתפוס עצמם כשייכים לקהילה מקצועית עיתונאית. בשנות השמונים והתשעים נעלם הנרטיב הממלכתי ממדורי הספורט. הדמויות הממסדיות הפכו למושאי ביקורת שהלכה והתעצמה, ושחקני הנבחרת הוצגו כשכירי חרב עשירים ומפונקים. מדורי הספורט הציגו בתקופה זו קולות חדשים שהציעו שלל זהויות – מגדריות, לוקליות, מקצועיות – שאתגרו את הבכורה שניתנה לזהות הלאומית, והפכו את שיח הספורט להטרונגי יותר.

הבחינה הסינכרונית של מדורי הספורט העלתה שורה של הבדלים ברורים בין העיתונים שנבחנו. מדורי הספורט של העיתונות הפופולרית הציגו את הגישה הפטריוטית ביותר. הארץ הציג בשנות התשעים גישה שנמנעה בעקיבות מייצוג של פטריוטיות מובהקת. אשכול העיתונות המקצועית הציג גישה שהעמידה לצד השיח הלאומי גם את השיח המקצועי, ואילו אשכול ה"עיתונות האחרת" הציג גישה אל-לאומית ולעיתים אף אנטי-לאומית.

ההשלכות התיאורטיות של המחקר נוגעות בעיקר לאופיו הדינמי של השיח הלאומי במדורי הספורט. הספרות המחקרית בנושא מדגישה את האופן שבו מסייעת התקשורת בהבניית של קהילה לאומית, אולם המחקר הנוכחי מפנה את הזרקור אל השינויים שחלו במדורי הספורט בתקופה שבה הלאומיות ההגמונית איבדה מכוחה. ממצאי המחקר מלמדים שעיתונות הספורט לא מתקיימת כגוף אוטונומי מנותק וכאשר מתגלים שסעים בזהות הלאומית באים אלה לידי ביטוי גם במדורי הספורט של עיתונות הדפוס.

זיכוי שכולו אשמה: בחינת הסיקור התקשורת של פרשת צלילות לוחמי השייטת בנחל הקישון כמקרה בוחן של משבר תקשורת

אסף רוזן

הבחינת ד"ר אורן מאירס, החוג לתקשורת, אוניברסיטת חיפה, 2009.

ב-25 במאי 2000 פרסם ידיעות אחרונות תחקיר עיתונאי ובו נטען כי צוללני השייטת שהתאמנו בצלילה במי הקישון מימי הקמת המדינה ועד פרסום הכתבה, נחשפו לחומרים מסרטנים שמזרימים לנחל מפעלי תעשייה באזור. בעקבות ההד הציבורי שעורר התחקיר הוקמה ועדת חקירה שקבעה כי לא הוכח קשר סטטיסטי מובהק בין הלוחמים שצללו בקישון ובין שכיחות מחלת הסרטן. למרות מסקנות הוועדה, ארבעה ימים לאחר פרסום הדו"ח הסופי, הכריז שר הביטחון כי הוא מכיר בלוחמי השייטת כנכי צה"ל. הוועדה אמנם קבעה כי לא נמצא קשר ישיר בין הזיהום בנחל הקישון לבין מחלת הסרטן אצל

דיבור ישיר לדיבור מתווך, ובין קול אישי לקול קולקטיבי. המשותף לביטויים אלה הוא הניסיון לצמצם את המרחק הפיזי והתודעתי בין ה"כאן" של הציבוריות הישראלית לבין ה"שם" של הכיבוש המתנהל בשמה עשרות שנים. הדבר נעשה באמצעות הרחבת מעגל העדות בדבר אופיו של משטר הכיבוש יחד עם תביעה מפורשת ובלתי מתפשרת ללקיחת אחריות אישית וציבורית למתרחש במסגרתו. פעולת הזיכרון ההנצחתית מקבלת ביטוי נראה לעין בעיקר באתר האינטרנט, המשמש בעת ובעונה אחת כפלטפורמת הפצה אקטיביסטית ו"אתר הנצחה". בהסתמך על ממצאים אלה, אפשר לראות בפעולת הזיכרון הנגדית של "שוכרים שתיקה" "תרבות עולה אופוזיציונית", העושה שימוש יצירתי, מקורי ורבגוני במשאבים התרבותיים הזמינים לה, כדי לקרוא תיגר על תרבות ההכחשה, ההשתקה, ההדחקה והשכחה של כיבוש השטחים הפלסטינים, כפי שהוא נחוה על ידי אלה שמוציאים אותו לפועל.

"הנבחרת של כוילם"? הנרטיב הלאומי בעיתונות העברית המסקרת את משחקה של נבחרת ישראל בכדורגל, 1949-2000

חיים חגי

הבחינת ד"ר אורן מאירס, החוג לתקשורת, אוניברסיטת חיפה, 2009.

מדורי הספורט, המסקרים את משחקה של הנבחרת הישראלית בכדורגל, מספקים הצצה אל הזהות הלאומית כפי שהיא מיוצרת ומיוצגת בזירה, שלכאורה לפחות אינה עוסקת באופן ישיר בשאלות אידאולוגיות. מחקר זה בחן את האופן שבו מסופר סיפורה של נבחרת הכדורגל הישראלית במדורי הספורט של העיתונות העברית בישראל מקום המדינה ועד לשנת 2000, כדי ללמוד על מאפייניו של השיח הלאומי במדורי הספורט מחד גיסא וכדי להצביע על השינוי שחל בלאומיות הישראלית מאידך גיסא.

ההנחה המרכזית שבבסיס המחקר היא שהלאומיות היא מושג דינמי הנמצא בתהליך מתמיד של שינוי. הזהות הלאומית בישראל, כחלק מתהליך עולמי, עברה טלטלה בעשורים האחרונים ונדמה שכיום היא נמצאת במשבר עמוק. זירת מדורי הספורט מהווה שדה נוח במיוחד לבחינת סוגיית הלאומיות הישראלית משום שאפשר להתייחס ללאום, כפי שהוא מובנה במדורי הספורט, כמסמן קבוע שאליה יוצקים עיתונאי הספורט תוכן המושפע מההקשר הפוליטי-חברתי המשתנה שבו הם פועלים.

שאלת המחקר ביחס לנרטיב הלאומי במדורי הספורט נבחנה בשני מישורים. במישור הדיאכרוני – בהבדלים שבנרטיב הלאומי בתקופות שונות, ובמישור הסינכרוני – קווים של דמיון ושוני בין העיתונים שנבחנו במחקר.

ממצאי המחקר מלמדים כי מדורי הספורט הושפעו באופן ברור מהמשבר שפקד את הזהות הלאומית היהודית-ישראלית בעשורים האחרונים. בעשור הראשון הציגו מדורי הספורט נרטיב פטריוטי.

בכללו. בהסתמך גם על גישות לחקר התקשורת כתרבות פופולרית, הרואות בספר מערכת פוליסמית של סימנים ושחקן אקטיבי בהבניית המציאות החברתית, נבחנים ספרי הבישול מזווית פנים-טקסטואלית כאתר לשעתוק או לאתגור של תפיסות אידאולוגיות דומיננטיות.

הפרק הפותח בוחן את ספרות הבישול הישראלית מאמצע שנות השבעים ואילך מזווית חוץ-טקסטואלית, העומדת על האופנים שבהם באה לידי ביטוי התרחבותו המבנית של שדה הייצור באמצעות קטלוג כותרי הבישול החדשים בישראל לאורך השנים. הפרק דן במבני הבעלות בשדה ייצור כותרי הסוגה בתקופה הנדונה באמצעות ניתוח כמותי-סטטיסטי של פעילותן של 196 הוצאות שפעלו בשדה לאורך השנים, ופרסמו במשותף כ-759 כותרי בישול חדשים. הפרק השני בוחן את עולמם של סוכנים נוספים ומשמעותיים במעגל חיי הספר – היוצרים. הפרק השלישי חותם את הדיון ובווחן מזווית פנים-טקסטואלית אילו תמונות עולם, מטרות, פעולות ואירועים אפשר לקרוא בספרי הבישול של התקופה, כיצד הם מתכתבים עם סוגות טקסטואליות שונות ועם ספרי הבישול שראו אור לפנייהם, ובאילו אופנים הם פועלים מחד גיסא לשעתוק תפיסות אידאולוגיות דומיננטיות, ומאידך גיסא מאפשרים מרחב פרשני לקריאות מתנגדות.

מן המחקר עולה כי פריצתה של ספרות הבישול הישראלית מתאפשרת כנראה משום שספרי הבישול מתפקדים כשחקנים חברתיים אקטיביים בשלושה מישורים: המישור המודרניסטי-לאומי, המישור האתני-לוקלי והמישור הגלובלי הקפיטליסטי. בכל המישורים הללו גם יחד מייצרים ספרי הבישול נתיבים מרובים וייחודיים לחציית גבולות תרבותיים כהיברידיים הלימינליים הזו היא התכונה המייחדת את ספרי הבישול, והיא המאפשרת להם להיות שחקנים חברתיים אקטיביים ומשמעותיים בשינוי הגלובלי הפוסטמודרני בישראל.

שימושים וסיפוקים, קהילות מדומיינות ומדיה בשעת מלחמה: המקרה של מלחמת לבנון השנייה

יפה שיר רז

הבחינת פרופ' רון רובין, החוג לתקשורת, אוניברסיטת חיפה, 2008.

המלחמות העכשוויות מציבות אתגרים חדשים בפני אמצעי תקשורת ההמונים. במצב שבו הגבולות בין החזית לעורף האזרחי מיטשטשים, ואזרחים מוצאים את עצמם במקרים רבים תחת אש, נדרשים המדיה לשרת מצד אחד אזרחים וחיילים, ומצד שני לספק שירות מיוחד לאזרחים הנמצאים בקו האש. כזה היה האתגר שניצב בפני המדיה הישראלים במלחמת לבנון השנייה. אמצעי התקשורת נדרשו לספק את הצרכים התקשורתיים של כל אזרחי המדינה שבניה נלחמו בלבנון, אך באופן מיוחד את אלה של תושבי חיפה והצפון שנמצאו תחת איום הטילים ובמשך חודש וחצי שהו במקלטים ובממ"דים. המחקר התבסס על שתי מסורות תקשורת – גישת השימושים

רוב הלוחמים שצוללו בנחל, אך הביקורת שנמתחה על התנהלותו של צה"ל בפרשה איימה לגרום לצבא נזק תדמיתי קשה ואילצה אותו לבצע פעולות לשמירת תדמיתו. המחקר בוחן את הסיקור התקשורתי של "פרשת הקישון" כמקרה בוחן של משבר תדמיתי בצה"ל. מושא המחקר העיקרי של העבודה הוא בחינת סיקור המשבר והאופן שבו התרבות ה"כללית", התרבות העיתונאית, המגבלות ותפיסות העולם שלה מעצבות את הסיקור. לצורך כך נעשה ניתוח של מסגרות הדיווח של סיקור סיפור המשבר התדמיתי בתקשורת. כמו כן נערכה השוואה של הערך החדשותי של הפרשה עם שני מקרים קשים וטרגיים אחרים אשר מזכירים את הפרשה כל אחד בדרכו, אך לא התפתחו לכלל משבר. כמו כן נערכו ראיונות עם גורמים שהיו מעורבים או מעורים בפרשה.

הממצאים נחלקו לשלוש קבוצות עיקריות: (1) ממצאים ברמה הטקסטואלית: ניתוח פרשני של הקשר בין מסגרות הסיקור לתרבות ה"כללית" ולתרבות העיתונאית. (2) ממצאים ברמת ההפקה: הדגמת החשיבות של קבוצות אינטרס חיצוניות בהפיכה של סיפור מסוים למשבר תדמיתי והדגמת החשיבות שבשיתוף פעולה בין מערכות וגופים שונים בתוך התקשורת לצורך כך. (3) ממצאים ברמה החברתית: הדגמת החשיבות של האקלים החברתי בזמן סיקור של סיפור עם פוטנציאל משברי.

גבולות הטעם הטוב: ספרות בישול, ספרות פופולארית ומו"לות בישראל הגלובלית

מיה מזור טרגרמן

הבחינת ד"ר עוזי אלידע; מנחה נוסף: ד"ר אורן מאירס, החוג לתקשורת, אוניברסיטת חיפה, 2008

ספרות הבישול, הסוגה המו"לית הנמכרת ביותר בעולם, ידעה פריחה מואצת בישראל מראשית שנות השמונים מבחינת מספרי הספרים הנמכרים, תפוצתם ואף מגוון הנושאים שבהם הם עוסקים. עם זאת המחקר בעולם ובארץ אינו עוסק בספרים אלה כתוצרים תרבותיים. מחקר זה בוחן את פריצתה של הסוגה המתרחשת על רקע ראשית תהליכי הגלובליזציה והפוסט מודרניזציה שעוברת ישראל משתי זוויות: מזווית חוץ-טקסטואלית, הבוחנת את הסוגה בשינוי הייצור התרבותי של המו"לות; ומזווית פנים-טקסטואלית, הבוחנת את הספרים כתוצרים של תרבות פופולרית, המשקפים ומכוננים זהויות תרבותיות.

מקומו של הספר הפופולרי וחשיבותו נשענים במחקר זה על תפיסת התרבות של אסכולת ה"אנל" ועל מושג השדה שטבע הסוציולוג פייר בורדייה, ולפיהם יחסים כלכליים וחברתיים מפעילים מערכות של דימויים, של הערכות ושל תפיסות המוגדרים כתרבות. לפיכך יש לחקור את הספר בגישות אינטרסידציפלינריות כמערך היחסים החברתיים המתקיימים בין ההפקה, ההפצה והצריכה שלו. בהמשך לגישה זו, במרכז ההתבוננות החוץ-טקסטואלית המוצעת במחקר הנוכחי עומדות מערכות הקשרים שבין עולמות היוצרים והמו"לים בסוגה לבין השדות הכלכלי, החברתי-פוליטי והתרבותי

"מוסר כליות": השיח על תרומה והשתלת אברים בעיתונות הישראלית

עמירה שטרית

בהנחיית ד"ר רבקה ריב"ק, החוג לתקשורת, אוניברסיטת חיפה, 2008.

המחקר מִפֶּה ואִפִּיִן את הקולות השונים הנשמעים בשיח התקשורת הישראלי על תרומת אברים והשתלתם בין השנים 1967-2007. המחקר בוחן את התפתחותם ואת התפתחות מערכות היחסים ביניהם, ועומד על המשמעויות התרבותיות והחברתיות של פרוצדורה רפואית טעונה זו, כפי שהיא באה לידי ביטוי בעיתונות הישראלית. המחקר ממשיג את התקשורת כמקום שבו מתרחשים מאבקי כוח בין מה שמכנה בורדייה "שדות חברתיים". בה בעת אפשר לראות בזירה התקשורתית שדה בפני עצמו, המבנה ומעצב שיח. בשיח העיתונאי על תרומת אברים והשתלתם הסתמנו שלושה שדות חברתיים מרכזיים: רפואה, הלכה והמגזר השלישי. הקולות בשיח ביטאו תפיסות שונות לגבי הסופיות של המוות, האפשרות להחליף אברי גוף ולסחור בהם, ואלטרואיזם. מסגרת המחקר כללה שליש מן הפריטים העיתונאיים שהתפרסמו בנושא בעיתונים **ידיעות אחרונות** ו**הארץ**, בין 06/1994 ועד 07/2007. כמו כן נכללו בו כתבות שסיקרו אירועי מפתח בתחום השתלת האברים כנקודות התייחסות השוואתיות: ניתוח השתלת הלב בדרום אפריקה בשנת 1967; ניתוח השתלת הכבד הראשון שהתבצע בישראל בשנת 1986; והשתלת הלב הראשונה שהצליחה בישראל בשנת 1987.

ניתוח איכותני של התמות ושל הנרטיבים שרטט תמונת פזל של נוכחות השדות המרכיבים אותה ובתוכם. לאורך הזמן ניתן לזהות כמה תקופות, בהתאם לנוכחות או להיעדרות של שדות אלה בשיח העיתונאי. בראשית עידן ההשתלות היה השיח העיתונאי מונולוגי ומאדיר, מורכב רובו ככולו מקולות משדה הרפואה. השיח של העשור האחרון הוא רב משתתפים ונשמעים בו קולות משדה ההלכה ומן המגזר השלישי, הנאבקים על מקומם בעיצוב השיח. בפריזמה ביקורתית אפשר לראות בפזל העיתונאי שדה סינרגי של מה שמכונה בפני בורדייה "משתפי פעולה". שיתוף הפעולה בין העיתונות לשדות מתקיים במישור הכלכלי – רפואי, ובא לידי ביטוי בתמיכה ברפואה ובקידום תוצריה. כמו כן מתקיים שיתוף פעולה במישור החברתי ובא לידי ביטוי בהבניית התרומה ובהתגייסות פוליטית גלויה המסייעת לחינוך האוכלוסייה לאלטרואיזם, מתוך תפיסתו כערך ראוי לחברה. מאידך גיסא, במבט קהילתי ובהתאם לגישתו של קארי אפשר לראות בפזל שנוצר עם השנים מקור משותף לפעילות חברתית המעודד את מעורבות הפרט למען הזולת. מחקר זה מראה את החיבור בין שתי העמדות הללו בעיתונות הישראלית החילונית, תוך הצגתה כמקום מפגש של קולות ודעות, ובה בעת כשותפה פעילה לתהליך ההבניה ולעיצוב הסדר החברתי.

והסיפוקים, והמסורת המסתמכת על הרעיון של קהילות מדומיינות – ובחן שני היבטים תקשורתיים הכרוכים במצב זה. בחלקו הראשון נבחנים דפוסי השימוש במדיה הארציים והמקומיים של הקהל החיפאי, היהודי והערבי במהלך המלחמה, וכמו כן הסיבות שהובילו לדפוסי שימוש אלה, תוך בחינת הציפיות לסיפוק שהיו לקהל מהמדיה השונים והמידה שלתפישתו מילא כל אחד מהם ציפיות אלה. בחלק השני נבדקת תרומתו של השימוש האינטנסיבי של תושבי חיפה היהודים ברדיו חיפה לחיזוק תחושת הזהות הקולקטיבית החיפאית, וכן באילו אופנים נטל דפוס השימוש הייחודי של התושבים הערבים בתקשורת חלק בעיצוב זהותם ותחושות ההשתייכות הקהילתיות שלהם ובשימורם.

ממצאי המחקר מצביעים על כך שבמהלך המלחמה היה הקהל החיפאי קהל פעיל, בעל ציפיות לסיפוק מהמדיה ויכולת ברורה להעריך את יעילותו של כל אחד מסוגי המדיה במילוי הציפיות הללו ולהשתמש בהם בחלוקה פונקציונלית ברורה. באוכלוסייה היהודית, הממצאים תואמים את ההשערה המרכזית ומלמדים כי רדיו חיפה היה כלי התקשורת המרכזי שלה בזמן המלחמה, ולצורך סיפוק הציפיות העיקריות בתקופה זו – מידע על המתרחש בחיפה ומתן תמיכה רגשית. לעומת זאת, רק כחמישית מציבור זה השתמש בערוצי הטלוויזיה הישראלים ככלי העיקרי. השימוש בטלוויזיה וביתר אמצעי התקשורת נעשה בחלוקה פונקציונלית למילוי ציפיות שונות. באוכלוסייה הערבית נמצא כי ערוצי הטלוויזיה הזרים שימשו כלי תקשורת מרכזי בקרב קרוב למחצית מציבור זה, אך כלי התקשורת המרכזי הנוסף לא היה הרדיו האזורי אלא דווקא ערוצי הטלוויזיה הישראלית. גם בקרב ציבור זה, שתי הציפיות העיקריות לסיפוק היו למידע ולתמיכה רגשית, אך בשונה מהתושבים היהודים, אצל התושבים הערבים הייתה הציפייה לסיפוק מידע כללי גבוהה מעט מהציפייה לסיפוק מידע מקומי. באשר לתפיסות הסיפוקים, נמצא ששביעות הרצון שלו מהמדיה הארציים, כולל הטלוויזיה, הייתה נמוכה. כמו כן, בניגוד לאוכלוסייה היהודית, שביעות הרצון מהרדיו האזורי הייתה נמוכה אף היא.

הממצאים לגבי האוכלוסייה היהודית בחיפה תואמים את ההשערה כי השימוש האינטנסיבי של ציבור זה ברדיו חיפה במהלך המלחמה כאמצעי התקשורת העיקרי שלו, סייע לעיצוב ולשימור תחושת הזהות הקולקטיבית החיפאית. ייתכן שבעידן של Narrowcasting, כשהמדיה המקומיים תופסים את מקומם של הארציים והממלכתיים במילוי הצרכים הספציפיים, ובתקופות מלחמה ומשבר הם הממלאים את הצרכים המיוחדים של האוכלוסיות הנמצאות תחת אש. במקום הקהילה המדומיינת הלאומית הם מסייעים לחיזוק תחושות זהות קולקטיביות קהילתיות. ביחס לאוכלוסייה הערבית הממצאים מצביעים על דפוסי צריכת תקשורת ייחודיים – ערוצי הטלוויזיה הזרים והישראלים. שימוש ייחודי זה בתקשורת משקף את ההיבדיות ואת המורכבות בזהותה. מצד אחד ניכרת תחושה בולטת של זהות חיפאית קולקטיבית, וצריכת התכנים מהמדיה הישראלים חזקה תחושה זו. מצד שני נראה כי גם תחושת ההשתייכות לעולם הערבי והזהדות עם האוכלוסייה הערבית בלבנון גברה, וכך גם תחושת ההשתייכות לקהילה הפיזית, דהיינו שכנים, ידידים וקרובים.

"אחרים" בתוך עמם: ההבניה החברתית של מהגרים יהודים מברית המועצות לשעבר ומאתיופיה בעיתונות הכתובה בישראל

מנגיסטו גרמאו

בהנחיית ד"ר אלי אברהם, החוג לתקשורת, אוניברסיטת חיפה, 2008.

המטרה המרכזית בעבודה זו הייתה לבדוק את הדימוי התקשורתי של שתי קבוצות מהגרים יהודים, מברית המועצות ומאתיופיה, ולברר את ההבדלים בדימוי הקבוצות בעיתונות הכתובה בישראל. לצורך בדיקת דימוי קבוצות הנחקרות בתקשורת נעשה שימוש בתובנות העולות משלוש תאוריות: תאוריית ההבניה החברתית של המציאות, תאוריית ההגמוניה ותאוריות האחרות. תאוריות אלה גורסות כי יש הבדל מהותי בין המציאות הסובייקטיבית המופקת בתקשורת לבין המציאות הריאליסטית. תאוריית ההבניה החברתית של המציאות מסבירה את ההבדלים בין המציאות הסובייקטיבית לבין המציאות באומרה כי אנו חיים בעולם חברתי מעורפל ביסודו, ואין לאנשים, לאובייקטים ולפעולות המתרחשות בו משמעות אחת קבועה ויציבה, אלא שאלה הם השחקנים החברתיים בעלי אינטרסים מנוגדים, היוצרים משמעות סובייקטיבית למציאות ונותנים לה משמעות אובייקטיבית.

כדי לבדוק את דימוי קבוצות מהגרים בהשראת התאוריות שלעיל, נאספו כתבות משני עיתונים יומיים גדולים בשפה העברית: ידיעות אחרונות והארץ, אשר פורסמו במשך חצאי ארבעה עשורים (1970-1974; 1985-1989; 1990-1994; 2000-2004). במהלך תקופות המחקר אותרו 2,823 כתבות: 2,069 עסקו במהגרים יהודים מברית המועצות ושאר הכתבות, 754, במהגרים יהודים מאתיופיה. הבדיקה התבצעה בשתי מתודות מחקריות מרכזיות: ניתוח תוכן כמותי ואיכותי של טקסטים תקשורתיים.

המסקנה המרכזית של המחקר היא שלמוצא גאוגרפי של קבוצה מהגרת יש השלכה מכרעת על דימויה בתקשורת: קבוצת מהגרים המרוחקת תרבותית מהחברה הקולטת, ובעיקר מהקבוצות הדומיננטיות בה, זוכה לפחות תמיכה בהגירתה ולפחות הכרה בזוהתה הדתית. כמו כן מודגשת זרותה התרבותית ואף כישלון קליטתה הסוציאל-כלכלית מוסבר על ידי הפער התרבותי של הקבוצה. לעומתה קבוצת מהגרים בעלת מאפיינים תרבותיים דומים לחברה הקולטת, ובעיקר לקבוצות הדומיננטיות בה, זוכה לתמיכה רבה יותר בהגירתה ולהכרה רבה יותר בזוהתה הדתית, ולכן צפוי שהיא תשתלב במערכות סוציאל-כלכליות, תרבותיות ופוליטיות קיימות. אך משעה שקבוצה זו מפתחת מגמת התבדלות תרבותית היא נתפסת בעיני התקשורת כמאיימת על מעמדה ההגמוני של התרבות המקומית.

"תהליכי ייצור חדשות באינטרנט: דפוסי עבודה של כתבים באתרי חדשות ישראלים ברשת מול מקורותיהם"

אלכס נירנבורג

בהנחיית ד"ר צבי רייך, המחלקה לתקשורת ומרכז בורדה לתקשורת חדשנית, אוניברסיטת בן-גוריון, 2009.

חוקרי תקשורת מנסים למעלה מעשור לאבחן את טיבו החדשותי של המדיום המקוון. מדיום זה הפך לספק חדשות משמעותי לכלל הציבור, ובמיוחד לצעירים ולבני נוער שצורכים את מרבית החדשות בתחום הפוליטי באמצעות גלישה באתרי החדשות המקוונים. קיימת מחלוקת בין שני מחנות של חוקרי עיתונות מקוונת ביחס לטיבו של המדיום: מחנה אחד סבור כי העיתונות המקוונת טרם הספיקה לפתח אישיות חדשותית עצמאית הנבדלת ממדיה אחרים, ואילו מחנה אחר גורס כי העיתונות המקוונת היא תופעה עיתונאית חדשה בעלת דפוסי פעולה שונים בתכלית מן הדפוסים הנהוגים במדיה המסורתית.

המחקר בחן את דפוסי העבודה של כתבים באתרי החדשות המקוונים המובילים בישראל באמצעות בדיקת ההתנהלות בפועל של כתבים מתחומי סיקור שונים, ותוך התמקדות בדרך שהפיקו מדגם ידיעות. נעשתה בחינה שיטתית ומדוקדקת של ארבעה היבטים עיקריים: מידת היוזמה העיתונאית, מאפייני מקורות המידע, השימוש בטכנולוגיות תקשורת להשגת המידע ופרקטיקות כגון הדלפות והצלבות מידע.

במחקר נבחנו שלושת אתרי החדשות המובילים בישראל: ynet, nrg והארץ אונליין. אתרים אלה מייצגים את שתי שיטות הציוות הנפוצות של כתבים ברשת האינטרנט: ynet ו-nrg מעסיקים כתבים עצמאיים שעיקר עבודתם היא להעביר ידיעות לאתר. הארץ אונליין מבוסס על תכנים שמזרימים אליו כתבים המועסקים במהדורה המודפסת כחלק מתפעול מנגנון העדכון של האתר.

כדי ללמוד את דפוסי עבודתם של הכתבים המועסקים באתרי חדשות מקוונים בישראל נעשה שימוש בשיטת ראיונות השחזור שפיתח צבי רייך. השיטה מבוססת על ראיונות אישיים עם הכתבים, כשהנתונים המתקבלים במהלך הראיון מקודדים בשאלון המתאר בפירוט את תהליך הכנתה של הידיעה החדשותית.

ממצאי המחקר מצביעים על כך שכתבי העיתונות המקוונת מרבים להיעזר בטכנולוגיות תקשורת כדי לנהל את הקשר עם מקורותיהם, ונוטים לא לגלות יוזמה בקשר עם המקורות. נוסף על כך, הכתבים המקוונים מרבים להיעזר בשירותיהם של דוברים ושל אנשי יחסי ציבור. לא נמצאו הבדלים מובהקים בין דפוסי העבודה של כתבי אינטרנט טהורים לבין כתבים שעיקר עבודתם היא במהדורה המודפסת.

במהלך העבודה נעשה שימוש בממצאי מחקרים מקבילים שנערכו

1 הדבר נכון לתאריך ביצוע עבודת השדה של המחקר בשנת 2006. במהלך שנת 2008 במסגרת ארגון המחלקה המקוונת של קבוצת מעריב מחדש, הופסקה עבודתם של הכתבים שעבדו עבור האתר ומאז מערכת החדשות של אתר nrg מסתמכת על הכתבים של העיתון המודפס.

בהשוואת הממצאים לא נראו הבדלים מובהקים בין שלושת המדיה שנבדקו. הדבר מעמיד בספק את הקביעה כי בחדרי החדשות המקוונים נוצרה קהילה מקצועית נפרדת המבודלת מעיתונאים המועסקים במדיה האחרים.

במחלקה לתקשורת באוניברסיטת בן-גוריון, שבהם בדקו באותם כלים מחקריים את תהליכי עשיית החדשות בעיתונות המודפסת והרדיו. במסגרת מחקרים אלה נבדקו דפוסי העבודה בתחנות הרדיו המובילות בישראל (קול ישראל, גלי צה"ל ומחלקת הרדיו של חדשות 10) ובמערכות העיתונים הגדולים (ידיעות אחרונות, מעריב והארץ).